

**Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta**

Podkarpatská Rus v kontextu československého ústavního a politického vývoje

Studentská vědecká a odborná činnost

Kategorie: magisterské studium

2014
VII. ročník SVO

Autor: Lukáš Kostínek
Konzultant: doc. Dr. Ing. Ján Gronský, CSc.

estné prohlášení a souhlas s publikací práce

Prohlašuji, že jsem práci předkládanou do VII. ročníku Studentské vědecké a odborné společnosti (SVO) vypracoval samostatně za použití literatury a zdrojů v ní uvedených. Dále prohlašuji, že práce nebyla ani jako celek, ani z podstatné části dříve publikována, obhájena jako součást bakalářské, diplomové, rigorózní nebo jiné studentské kvalifikační práce a nebyla předložena do předchozích ročníků SVO a jiné soutěže.

Souhlasím s užitím této práce rozšiřováním, rozmnožováním a sdělováním ve veřejnosti v neomezeném rozsahu pro účely publikace a prezentace PF UK, včetně užití třetími osobami.

V Praze dne 15. dubna 2014

Lukáš Kostínek

Úvod

Jen t žko lze najít region, který by v pr b hu 20. století tolikrát zm nil sv j politický statut jako Podkarpatská Rus. Tato hornatá a z v tší ásti zalesn ná zem v severovýchodních Karpatech byla již v 8. století osídlena slovanskými kmeny a následn se stala sou ástí Uher, za pozd jší Rakouské monarchie a po Rakousko-Uherském vyrovnání ozna ovaných jako Zalitavsko. Po 1. sv tové válce a rozpadu Rakouska-Uherska se p ipojila k eskoslovensku, aby p ed po átkem 2. sv tové války vyhlásila na jeden den nezávislost, byla obsazena Horthyovským Ma arskem, k jejímu konci se op t na krátký moment její ást ocitla pod správou eskoslovenska a po jejím skon ení byla v len na do Sov tského svazu, po jehož rozpadu p ipadla nástupnickému státu – Ukrajin , jehož sou ástí je pod názvem Zakarpatská oblast dodnes.

Pvodními obyvateli jsou Rusíni, kte í již od roku 1848 usilovali o jistou formu autonomie v rámci monarchie, i alespo o jakoukoliv formu uznání. Toto jim však nebylo až do roku 1918 dop áno. Jistou výjimkou by snad mohlo být jen z ízení civilních správních distrikt v rámci v tších vojenských distrikt 17. 9. 1849, kdy byl vytvo en civilní distrikt s centrem v Užhorodu. Tento, a nezahrnoval všechny oblasti s Rusínskou populací, se stal místem, kde Rusíni v ele s Adolfem Dobrianským¹ plánovali uskute ovat politiku vedoucí k národní autonomii. To ale nem lo dlouhého trvání a distrikt byl již 28. 3. 1850 zrušen. P esto i jen n kolika m sí ní existence Rusínského distriktu znamenala pro Rusíny ur itý zp sob jejich ve ejného uznání jako odlišné skupiny.² Tedy pro ty, kte í si toto uv domovali, v tšina z nich totiž byla velice zaostalá a mnozí dokonce vítali ma ariza ní tendence Uherska.

Krom Rusín , kte í tvo ili p ibližn 50% populace, toto území p ed 1. sv tovou válkou obývalo, jak ukazuje s ítání z roku 1910, také velké množství Ma ar , N mc a Žid , dále Rumuni a Slováci.³ Tato národnostní rozt íšt nost bude charakteristická i v následujících desetiletích – a bude zp sobovat mnoho problém .

¹ Adolf Dobrianský (1817-1901) – rusínský politik a poslanec uherského sn mu, požadoval poskytnutí státoprávních záruk pro Rusíny a Slováky v Uhrách. In: *Malá eskoslovenská encyklopedie*. Praha: Academia, 1985, s. 145

² *Pejša, R.* Autonomie Podkarpatské Rusi v pr se íku esko-slovenského sjednocení a eskoslovensko-ma arských vztah v mezivále ném období. In: *esko-slovenská historická ro enka*. Brno: Academicus, 2009, s. 233-235

³ *Macartney, C. A.* Hungary and her successors: The treaty of Trianon and its consequences, 1919-1937. Simon Publications, 2001, s. 203

Cesta k p ipojení k eskoslovensku

Ta za ala za 1. sv tové války, p i níž po dlouhou dobu vedla územím Podkarpatské Rusi Rakousko-Ruská fronta. Prvním náznakem budoucího vývoje se stal moment vytvo ení samostatných eskoslovenských legií v Rusku, do kterých Rusíni, zb hlí z ad Uherského vojska, vstupovali a dokonce v jejich rámci vytvo ili i samostatný oddíl.⁴ Nejd ležit jší však byly roky 1918 a 1919.

P ipojení Podkarpatské Rusi k nov vzniklému eskoslovenskému státu bylo p edevším dílem rusínské emigrace v USA v ele s Grigorijem Žatkovi em⁵. Celkem ale v letech 1917-1918 vzniklo 5 koncepcí o budoucnosti tohoto území: 1. pln garantovaná autonomie v rámci Uherska (Ma arska), 2. vytvo ení autonomního území Karpatské (Uherské) Rusi a její následné p ipojení k Rusku, 3. p ipojení ástí Uherské Rusi k samostatné Ukrajin , 4. nerealizovatelný požadavek samostatné státní existence, 5. návrh p ipojení k SR.⁶ Jako první byla z t chto možností zamítnuta varianta samostatného státu, kterou p i osobním setkání s Žatkovi em vylou il americký prezident W. Wilson dne 21. 10. 1918 a doporu il spíše variantu p ipojení k n kterému z nástupnických stát . Již 25. 10. 1918 je vytvo en návrh na spojení podkarpatského národa s eskoslovenským státem na autonomním základ a 26. 10. je mezi Žatkovi em a Masarykem podepsána Philadelphská dohoda o p i len ní Podkarpatské Rusi k nov vznikající SR. Toto bylo následn schváleno Americkou národní radou uherských Rusín a potvrzeno plebiscitem mezi americkými Rusíny.

Takto jednozna ná však nebyla situace na území Podkarpatské Rusi, kde se mísilo více tendencí a p edevším se projevoval vliv sousedních stát . P iklon ní se ke koncepci rusínské emigrace tak bylo dáno spíše souhrou historických okolností. Hlavní nárok si inilo Ma arsko, které se svého území necht lo vzdát a za alo Rusín m nabízet tolik vytoužené

⁴ *První sv tová válka – Historie Zakarpatské Ukrajiny* [cit. 18. 1. 2014]. Dostupné na: <<http://zakarpattia.net/zakarpatska-ukrajina/historie/prvni-svetova-valka.html>>

⁵ Grigorij Ignácius Žatkovi (1886-1967) – americký právník a rusínský politik, vypracoval memorandum pro amerického prezidenta Wilsona o rusínské otázce, 1. guvernér Podkarpatské Rusi. In: *Gregory I. Zatkovich (1886-1967). Životopis v anglickém jazyce* [cit. 18. 1. 2014]. Dostupné na: <<http://www.carpatho-rusyn.org/fame/zat.htm>>

⁶ *Pejša, R. Autonomie Podkarpatské Rusi v pr se fku esko-slovenského sjednocení a eskoslovensko-ma arských vztah v mezivále ném období.* In: *esko-slovenská historická ro enka.* Brno: Academicus, 2009, s. 240

uznání a autonomii, dokonce, což byl opravdu velký obrat od předchozí mařizace, plánovali vytvoření ministerstva pro Rusínské otázky.⁷ K této variantě se také klonila jedna z tří vzniklých národních rad. Další vyhlásila přiklon k nezávislé Ukrajině a ta byla prorusky orientovaná. Vzhledem k tomu, že v Rusku zvítězili bolševici, bolševická moc ovládla také Ukrajinu a Maarsko se zmítalo ve vnitřních nepokojích a hrozila obanská válka, zbývala poslední reálná možnost – připojení k Československu. Pro tuto možnost se tak v květnu 1919 rozhodly všechny národní rady a přijaly memorandum, které 23. 5. 1919 doručila státní delegace Rusínů do Prahy. Ostatní roli sehrála i skutečnost, že již od ledna roku 1919 byla oblast Užhorodu, nejvýznamnějšího města Podkarpatské Rusi, obsazena československými vojsky.

Obtíže však ani v tuto chvíli neskončily, nebo Maarsko se odmítalo svých území vzdát a začala válka. Situace vyústila v obsazení Podkarpatské Rusi československými vojsky, ve východní části až do roku 1920 dokonce rumunskými a vyhlášením vojenské diktatury, což Rusínům opět oddálilo vysnou autonomii, jak se později ukázalo, na tu si mohli počkat ještě téměř 20 let a i poté si ji na dlouho neudrželi.⁸

Definitivně tak bylo o připojení Podkarpatské Rusi k Československu rozhodnuto až tzv. Malou St. Germainskou smlouvou ze dne 10. 9. 1919, uzavřenou mezi vítěznými mocnostmi a Československem (které se v ní, mimo jiné, zavázalo udělit jí autonomii) a následně byl tento stav potvrzen Trianonskou mírovou smlouvou uzavřenou dne 4. 6. 1920, v níž bylo stanoveno, které území Maarsko, jakožto nástupnický stát Uherska, ztrácí.

Vymezení v rámci Československa

Byla to nejzaostalejší část Československa, bez jakýchkoliv vazeb k předvodním historickým zemím, s jinou kulturou a spoustou problémů, o které řešili, kteří již tak měli mnoho starostí se zavedením systému na Slovensku a jeho rozvojem, nestáli. Bylo však dílem historického vývoje, že na tomto území, které se na Versailleské mírové konferenci nesnažili obhájit a získat, mohli sehrát významnou civilizační roli.

⁷ Macartney, C. A. Hungary and her successors: The treaty of Trianon and its consequences, 1919-1937. Simon Publications, 2001, s. 210

⁸ Zbořil, F. Československá a česká zahraniční politika: minulost a současnost. Praha: Leges, 2010, s. 127-128

V letech 1919-1920 bylo území Podkarpatské Rusi pod přímou správou československa. Z důvodu organizace této správy a prvotního určení postavení tohoto území byl dne 18. 11. 1919 vydán vládou Generální statut Podkarpatské Rusi, v němž bylo stanoveno samotné jméno této části území, zřízeno zatímní direktorium a vytvořena funkce státního správce podléhajícího ministerstvu vnitra.⁹ Součástí však byla také od června 1919 nastolená vojenská diktatura, a tento režim oficiálně skončil až usnesením vlády z 9. 1. 1922.¹⁰

Po komplikovaných jednáních mezi československou vládou a zástupci Podkarpatska byla ústavně (ale jen formálně, nikoli fakticky) zavedena autonomie území pod vedením guvernéra. Guvernér mohl být vybrán pouze z „občanů“ Podkarpatské Rusi, a byl jmenován prezidentem československé republiky. Také byla stanovena jeho odpovědnost podkarpatskému sněmu. Toto vše bylo dne 29. 2. 1920 potvrzeno novou ústavou, která se mezi svými fundamentálními ustanoveními výslovně práva zařadila Podkarpatské Rusi do československa a základním pilířem jejího postavení. Je zde ustanoveno, že Podkarpatská Rus má být vypravena nejširší autonomií, slučitelnou s jednotností československa, má mít vlastní sněm a je zde určeno, v jakých věcech je příslušný se usnášet o zákonech, dále je obsažena základní úprava zastoupení obyvatel Podkarpatské Rusi v Národním shromáždění (poslanecké sněmovně a senátu) a také je zde upraveno již zmíněné postavení guvernéra, kterého jmenuje prezident republiky na návrh vlády, a který je odpovědný sněmu Podkarpatské Rusi.¹¹

Pro podrobnější úpravu ústavou stanovených poměrů byl dne 26. 4. 1920 vydán nový Generální statut Podkarpatské Rusi. Upravoval působnost guvernéra, ustanovil funkci viceguvernéra¹², kterého na návrh vlády jmenoval prezident republiky, a který zastupoval guvernéra a vedl civilní správu tohoto území. Také ustanovoval guberniální radu a upravoval její působnost, ta však nikdy nevznikla.

Cestou k autonomní samosprávě byly otevřít též volby, jakožto realizace obsahu těchto právních předpisů, z důvodu nestabilní situace a námitek, že obyvatelstvo dosud nedospělo do stavu, kdy je schopno pochopit demokratické principy, je ale nebylo možné uskutečnit dříve

⁹ 18. 11. 1919 – Generální statut Podkarpatské Rusi. *Vojenský historický ústav Praha* [cit. 19. 1. 2014]. Dostupné na: <<http://www.vhu.cz/18-11-1919-generalni-statut-podkarpatske-rusi/>>

¹⁰ *Pavlíček, V. a kolektiv* Ústavní právo a státová práva, II. díl, Ústavní právo československé republiky, 1. vydání. Praha: Leges, 2011, s. 66-67

¹¹ Hlava první, § 3, odst. 2-9 úvodního zákona č. 121/1920 Sb. z. a n.

¹² Viceguvernér na rozdíl od guvernéra nemusel být obyvatelem Podkarpatské Rusi – bez výjimky to tak byli češi

než v roce 1923, kdy se uskutečnily první obecní volby. Rok poté se uskutečnily první volby do Národního shromáždění, kde Podkarpatské Rusi náleželo 9 křesel v poslanecké sněmovně, a ve kterých s převahou zvítězila komunistická strana, zatímco rusínské strany neobdržely všechny dohromady ani tolik hlasů, co právě komunisté.¹³ Tento výsledek tak korespondoval s realitou, že Rusíni nemají po letech utlačování skutečnou národní uvědomlost, mají problém se identifikovat a jsou vnitřně rozštěpení.

Na území Podkarpatské Rusi bylo ve věci organizace veřejné správy až do roku 1927 zachováno uherské župní zřízení (byla rozdělena na 3 župy s centry v Užhorodu, Mukačevu a Chustu), plánovaná změna pro organizaci celého československa formou Župního zákona č. 126/1920 Sb. z. a n. tu tak aplikována nebyla (ostatně ani v těchto tento nový systém nefungoval a muselo se přistoupit k další změně). Teprve v roce 1927 se na celém území povedlo zavést reformu organizačním zákonem č. 125/1927 Sb. z. a n., kterým bylo zavedeno zemské zřízení a území československa se rozdělilo na Zemskou, moravsko-slezskou, slovenskou a podkarpatskou.¹⁴ Pro Podkarpatskou Rus to tak znamenalo zavedení nového úřadu zemského prezidenta, který je jmenován prezidentem republiky, rozdělení území na 11 okresů (jejichž vedoucí úředníci byli pověřováni ministrem vnitra) a místo slibovaného zemského sněmu (do nějž se do té doby stále ani jednou nekonaly volby) bylo vytvořeno zemské zastupitelstvo čítající 18 zastupitelů, z nichž 12 bylo voleno a zbývajících 6 jmenováno z řad tzv. odborníků, tedy učenců.

Tato celá reforma tak prakticky zamezila jakékoliv autonomii, jejíž zavedení již předtím bylo problematické a už v roce 1921 způsobilo protestní rezignaci prvního guvernéra Grigorije Žatkoviče, který měl stěžejní podíl na připojení Podkarpatské Rusi k československu. Pravdou však je, že po poátění upřímné snaze centrální vlády tuto autonomii poskytnout, kdy však její dosažení bylo komplikováno nestabilitou poměrů, jazykovou roztržností a velkou mírou zaostalosti (kulturní, sociální i ekonomickou), tato snaha poněkud ochladla a na Podkarpatskou Rus začalo být z politické perspektivy stále více nahlíženo jako na vzdálenou periferii s marginálním významem a problémy, které v Praze chtěl jen málokdo řešit.

¹³ Macartney, C. A. Hungary and her successors: The treaty of Trianon and its consequences, 1919-1937. Simon Publications, 2001, s. 239-240

¹⁴ Malý, K. a kolektiv. Dějiny českého a československého práva do roku 1945, 2. vydání. Praha: Leges, 2003, s. 315-323

I p esto, a koliv se ást obyvateľstva v d sledku vývoje radikalizovala, v tšina obyvateľ Podkarpatské Rusi byla vd ná za to, že mohli žít v eskoslovensku, které jejich zemi zajistilo rozvoj, ochranu, budování pot ebné infrastruktury a kone n také uznání. A postupn tím byly též budovány podmínky pro skute né ud lení autonomie, ne jen té iluzorní. Její ud lení nakonec bude i dílem oslabení eskoslovenského státu po ztrátách území v roce 1938.

1938 - 1939

Toto období, a p ineslo Podkarpatské Rusi kýženou autonomii, bylo jinak pro celé eskoslovensko obdobím strachu a ztrát. T m se konec konc nevyhnula ani samotná Podkarpatská Rus. Na jednu stranu byla od roku 1937 posilována její samospráva, ale zároveň byla na jejím území znatelná v tší p ítomnost armády a dalších bezpečnostních složek státu¹⁵, které musely být p ípraveny ji bránit proti agresi ze strany Ma arska. To se snažilo, povzbuzeno úsp šnou snahou N mecka o odtržení pohrani níh oblastí na území ech, Moravy a Slezska, o revizi Trianonské mírové smlouvy a zapo alo nevyhlášenou záškodnickou pohrani ní válku, což bylo podporováno i akcemi ze strany Polska. Na pozadí této pohrani ní války prob hla dne 2. listopadu 1938 tzv. První Víde ská arbitráž¹⁶, která áste n uspokojovala požadavky Ma arska na území na jižním Slovensku a v Podkarpatské Rusi a p iznala mu území o rozloze tém 12 000 km² s p íbližn milionem obyvatel. Tento zábor neprobíhal jen na základ národnostním, ale byl zohledn n též strategický aspekt, kdy Podkarpatská Rus ztratila železni ní a drtivou v tšinu silní ního spojení se zbytkem esko-Slovenska a hlavní centrum Muka evo.

Za této situace byl dne 22. 11. 1938 p íjat ústavní zákon . 328/1938 Sb. z. a n., o autonomii Podkarpatské Rusi¹⁷ a byl tak napln n závazek eskoslovenska p íjatý již v St. Germainské smlouv i ustanovení ústavy. Ú inným se stal 16. 12. 1938. Text obsahuje v dílu prvním, ásti prvé úpravu p sobnosti ústavního soudu i eskoslovenských zákon , úpravu voleb do sn mu Podkarpatské Rusi (ten nebyl nikdy ustaven, volby nestihly prob hnout) a

¹⁵ hlavní Stráž obrany státu, bezpečnostní složka zformovaná na základ vládního na ízení . 270/1936 Sb. z. a n., do které spadali p íslušníci etnictva, finan ní stráže, policie i armádních záložník obývající pohrani ní prostory, kte í v p ípad ohrožení m li zastavit nep átelský postup, dokud se nezmobilizovaly vojenské síly

¹⁶ Víde ská arbitráž (2.11.1938). *Moderní d jiny* [cit. 20. 1. 2014]. Dostupné na: <<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/videnska-arbitraz-2-11-1938/>>

¹⁷ Jednalo se v podstat o totožnou úpravu jako v p ípad autonomie Slovenska, ústavní zákon tak obsahoval jen vý et ustanovení, ve kterých oproti úprav o slovenské autonomii dochází ke zm n .

jmenování vlády. V části druhé deklaruje autonomii Podkarpatské Rusi, stanovuje právo, aby si sami určili název autonomního území (kdež autonomní vláda využila a zavedla nový název – Karpatská Ukrajina) a upravuje působnost centrální zákonodárné, výkonné moci a v rámci soudní moci deklaruje nadřazenost nejvyššího soudu v Brně (v jehož rámci existoval senát pro Podkarpatskou Rus). Díl druhý pak obsahuje ustanovení o zrušení úřadu guvernéra a viceguvernéra a možnost přenesení jejich působnosti na jiné orgány.

Z důvodu nastalé situace však byly důsledky nově nabyté autonomie minimální. Autonomní vláda, která byla nucena se usídlit v novém správním centru země, Chustu, nedokázala zajistit potřeby obyvatelstva z důvodu přerušení komunikačních spojů a musela se tak spoléhat na stále aktivnější roli československé armády, která nejen bránila území před další maďarskou agresí, ale musela nyní zajišťovat i zásobování. Je velice ironické, že když už Podkarpatská Rus, nově Karpatská Ukrajina, dosáhla své vytoužené autonomie, za daných okolností jí nebyla schopna plně využívat, nedisponovala již částí svého území, a jak ukázal následný vývoj, ani jí nebylo souzeno dlouhé trvání. Změna situace byla reflektována i složením a orientací autonomní vlády, kdy v červnu 1938 v jejím čele stál A. Bródy, podporovaný Maďarskem a posléze jej nahradil A. Volšín, jenž se orientoval na Ukrajinu a měl podporu Německa. Rusínská orientace a přirodní myšlenka autonomie tak byla poražena.

Ani po odstoupení části Podkarpatska Maďarsku nenastal klid. Na počátku ledna 1939 se do střetu vojsk obou států zapojilo dokonce i důstojectvo a boje nabraly na okamžik na intenzitě. Poté až do března panoval relativní mír. Ten byl však zásluhou Adolfa Hitlera narušen. Donutil Slovensko vyhlásit 14. 3. 1939 nezávislost a Maďarsko vyzval k urychlenému obsazení zbývajících území Podkarpatska. Maďarská vláda následně adresovala české ultimátum, které požadovalo složení zbraní všech jednotek a vyklizení území do 24 hodin. Česká vláda s v doměním vyhlášení nezávislosti Slovenska tedy souhlasila s postupným, ne okamžitým stažením, ale rezolutně odmítla složit zbraně. 14. března 1939 tak začala krátká válka mezi Československem a Maďarskem. Na území Karpatské Ukrajiny byly dislokovány jednotky brigádního generála O. Svátka spadající do III. československé armády s přirodním velitelstvím v Užhorodu.¹⁸ Maďarský útok se podařilo zastavit, ale následný plán na protiútok byl zastaven 15. 3., kdy historické území Čech a Moravy bylo obsazeno nacistickým Německem a nastala evakuace. 15. 3. 1939 také Karpatská Ukrajina vyhlásila

¹⁸ Nástupová sestava československé armády. *československá armáda* [cit. 20. 1. 2014]. Dostupné na: <<http://armada.vojenstvi.cz/>>

nezávislost a snažila se získat podporu Německa – to jí však neposkytlo a již 16. 3. tato
nezávislost skončila.

Boje probíhaly až do 17. 3. 1939 za paradoxní situace, kdy na jedné straně bojovala
armáda státu, který již neexistoval, na druhé straně vlastními území, které mezitím hledalo
podporu u jejího úhlavního nepřítele a ustupovala na území cizích států. Po ovládnutí území
Maďarskem začalo vyvražďování jeho obyvatel a mnozí obyvatelé postupem času uprchli na
území SSSR, kde, pokud nezemřeli v pracovních táborech za ilegální překročení hranic,
vstoupili v průběhu 2. světové války do československých zahraničních jednotek.¹⁹

Odstoupení Podkarpatské Rusi

Maďarská okupace území trvala až do roku 1944, kdy je během září října
osvobozena sovětskou armádou. Až do této doby sovětská strana tvrdila, že bude plně
respektovat československo v polsedmichovských hranicích, o čemž jako první svědčí
smlouva mezi vládami ČSR a SSSR ze dne 18. 7. 1941, v níž sověti souhlasili, aby byly na
jejich území vytvořeny zahraniční jednotky československých státních občanů, včetně
karpatských Ukrajinců. Tento stav byl následně potvrzen i smlouvou z prosince 1943, která
výslovně uznávala československo ve svých povodních hranicích.

Na základě dohody o spolupráci sovětské armády s československou vládou na
osvobozeném území ze dne 8. 5. 1944 tedy začala vláda od konce října 1944 vytvářet
československou správu.²⁰ Byl ustaven Úřad vládního delegáta v čele s Františkem Němcem a
Velitelství osvobozeného území, dokonce se zaváděly provizorní korunové poukázky a na
východním území docházelo k osazování hranicích sloupů. Sídlo se nacházelo ve městě Chust,
jelikož pod československou správu bylo předáno jen 5 východních okresů, na území
západněji zamezili československým orgánům sověti předstoupit s odvodním, že se jedná o
operační zónu. Ti však už sledovali své vlastní zájmy. Za připojení Podkarpatska k Ukrajinské
SSR se stavěl její tehdejší vůdce Nikita Chruščov, který o tom v průběhu roku jednal se
Stalinem i s představiteli české komunistické strany. Jak uvádí ve svých vzpomínkách,
tehdejší vůdčí osobnost místních „Ukrajinců“, Ivan Ivanovi Turjanica, se všemi svými silami

¹⁹ Radan Lášek, Obrana Podkarpatské Rusi. *Ústav pro studium totalitních režimů* [cit. 20. 1. 2014]. Dostupné na:
<<http://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad0901/021-029.pdf>>

²⁰ *Zakarpatská Ukrajina – druhá světová válka* [cit. 21. 1. 2014]. Dostupné na:
<<http://zakarpattia.net/zakarpatska-ukrajina/historie/druha-svetova-valka.html>>

zasazoval o pripojení Podkarpatska k Ukrajinské Sovětské republice a v šel celá země neuznávala československé vedení²¹. Toto ale nebyla tak úplně pravda. A koliv byla vedena kampaň v období listopadu a prosince 1944 za pripojení k Ukrajině, mnohdy byl podpis vyjadřující souhlas s manifestem od obyvatel vynucen násilím, pod hrozbami vyznění i zabavení potravin. Koncem listopadu byl sjezdem národních výborů v Mukachevu přijat manifest za vystoupení z československa a za sjednocení Zakarpatské Ukrajiny se sovětskou Ukrajinou. Zároveň byl zaslán dopis prezidentovi Benešovi, ve kterém byl žádán, aby nebránil jejich úsilí (ten v té době již tušil obrát v sovětské politice a byl informován o událostech v Podkarpatsku, nemohl ale vlnit postavit se tomuto na odpor a v dopisech, které si následně vyměnil se Stalinem, mu prakticky odsouhlasil vše²²). 5. 12. 1944 byl dále vydán Výnos o přerušení styku národních výborů s Úřadem vládního delegáta a Dekret o přenesení vlastnických práv. Za těchto okolností, a pod sovětským nátlakem, československá vláda stáhla své zástupce. Podkarpatský problém se mohl vyřešit až po válce, což se stalo Smlouvou o pripojení Zakarpatské Ukrajiny k SSSR, která byla podepsána v Moskvě dne 29.6.1945.

Při textaci smlouvy se vycházelo z hlavních zásad, které byly dohodnuty během moskevských jednání československých a sovětských představitelů v březnu 1945 při návratu prezidenta Beneše z Londýna do Košic. Formálně byly tyto zásady zachyceny v dopisech, které si E. Beneš vyměnil 26. 3. 1945 s V. Molotovem, lidovým komisařem zahraničí. Ve smlouvě v čl. 1 bylo potvrzeno, že novou státní hranicí mezi SSSR a československem bude někdejší administrativní hranice mezi Slovenskem a Podkarpatskou Rusí, s výjimkou malých hranicích změn (slovenská obec Šop byla připojena k SSSR a naopak podkarpatská obec Lekárovce byla o rok později navrácena SR). Článek 2 stanovil právo na opci československého občanství pro osoby české a slovenské národnosti a analogicky stanovil stejné právo pro osoby ruské a ukrajinské národnosti na sovětské občanství (tohoto do května 1947 využilo a do SSSR přesešlo 3 845 osob, zatímco do československa se přesešlo 53 777 osob). Zároveň zde bylo stanoveno právo na odškodnění za nemovitý majetek zanechaný na území. Článek 3 hovořil o zřízení likvidační komise pro realizaci právních, finančních a majetkových otázek a článek 4 určil zásady provedení odškodnění ze strany vlády.

²¹ Memoirs of Nikita Khrushchev, Volume 3 - Statesman. Pennsylvania: The Pennsylvania state university press, 2007, s. 679-680

²² Omyly československé diplomacie [cit. 21. 1. 2014]. Dostupné na: <<http://zakarpattia.net/zakarpatska-ukrajina/historie/omyly-ceskoslovenske-diplomacie.html>>

Smlouva byla ratifikována Prozatímním národním shromážděním SR dne 22. 11. 1945, prezidiem Nejvyššího soudu SSSR 27. 11. 1945 a vstoupila v platnost až dne 30. 1. 1946.

Pro neshody v zásadních otázkách, jako bylo odškodnění za půdu i posuzování statutu optanta, jednání likvidační komise selhala. Ani roku 1948, kdy byla otázka znovu otevřena a československá vládní delegace byla svolná k dalšímu ústupku (např. neposkytovat náhradu za půdu, nárok na odškodnění nemají osoby, které z oblasti uprchly před sovětskou armádou nebo odešly ze spekulativních důvodů), nebyl problém definitivně vyřešen. K obnovení došlo až roku 1955 a 6. 7. 1957 byla v Moskvě podepsána Dohoda mezi SR a SSSR o konečném vypořádání majetkových a finančních otázek souvisejících se sjednocením Zakarpatské Ukrajiny s Ukrajinskou SSR a vláda SSSR měla na účet SR převést částku 86 milionů rublů. Na náhradách byl však z tohoto oběhového množství vyplacen jen zlomek.²³

Otázka vypořádání majetkových poměrů tak byla znovu otevřena českou republikou v roce 2009, kdy byl přijat zákon č. 212/2009 Sb., kterým se zmírují majetkové křivdy oběhového české republiky za nemovitý majetek, který zanechali na území Podkarpatské Rusi v souvislosti s jejím smluvním postoupením Svazu sovětských socialistických republik. Své majetkové nároky mohly uplatnit i osoby, kterým to dříve bylo znemožněno, a to až do výše 2 milionů korun. Povinnou osobou pro vypořádání a vyplácení je zde stanoven stát, který jedná prostřednictvím Ministerstva vnitra. Nároky bylo možné uplatnit do 31. prosince 2012, jinak, jak bylo stanoveno, nárok zaniká. Podmínky stanovené v tomto zákoně však byly příliš striktní a velká část žadatelů tak byla odmítnuta. Z toho důvodu byl přijat novelizující zákon č. 121/2012 Sb., který rozšířil zákonné podmínky pro vypořádání (konkrétně pak prodloužil časové období, ve kterém oběhovaní zanechávali na území Podkarpatské Rusi svůj nemovitý majetek, na které se ve smyslu vyrovnání zákon vztahuje – původně bylo toto období dlouhé jen přibližně 4 měsíce) a prodloužil možnost uplatnit nárok do 31. prosince 2013. Dozvuky odstoupení této části území tedy můžeme v české republice pozorovat dodnes.

V české republice také žije nepřítelští po etná rusínská menšina. Dle statistických údajů počet jejich příslušníků neustále klesá a od roku 1991 klesl na méně než polovinu z původních téměř 2 tisíc, na 739.²⁴ Tato menšina je národnostní menšinou ve smyslu § 2 zákona č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změnách některých zákonů a jako

²³ Zbořil, F. Československá a česká zahraniční politika: minulost a současnost. Praha: Leges, 2010, s. 131-133

²⁴ Zpráva o situaci národnostních menšin v české republice za rok 2012. Dostupné na:

<http://www.vlada.cz/assets/ppov/rnm/dokumenty/dokumenty-rady/zprava_2012_redukovana_definitivni.pdf>

taková je zastoupena dle § 6 téhož zákona vlastním zástupcem v Radě vlády pro národnostní menšiny. Nejvýznamnější organizací je pak Společnost přátel Podkarpatské Rusi, která si klade za cíl obnovu a rozvoj rusínské identity, poznávání a studium dějin a aktuálních problémů Rusínů zvláště na území Podkarpatské Rusi.²⁵

Závěr

Až do rozpadu Sovětského svazu 31. 12. 1991 byla Podkarpatská Rus jeho součástí, poté se pod názvem Zakarpatská oblast stala součástí nástupnického státu – Ukrajiny. V 90. letech se za těchto nových podmínek objevily dokonce spekulace o opětovném spojení Podkarpatské Rusi a Slovenska, byly však spíše fantastické než skutečně realizovatelné, a i ty nejdřívejší skončily poté, co se republika rozdělila. V oněch letech sem zavítala řada českých politiků, nejvýznamnější z nich byl tehdejší premiér, Petr Pithart. Ten po své návštěvě dokonce uvedl, že teprve na této návštěvě cítil skutečnou hrdost na První republiku, za její roli a stopy, které na tomto území zanechala a za to, jak na ni místní dodnes vzpomínají.²⁶

Co se týče role Slovenska na Podkarpatské Rusi, byla dle mého názoru velice významná, dokonce bych řekl, že až civilizační. Jejím obyvatelům byla poprvé dopřána svoboda a uznání, i prostředky a prostor pro jejich vlastní rozvoj. Šlo přitom o naprosto odlišný svět od toho našeho, o svět až neuvěřitelně zaostalý. Češi nikdy neměli zkušenosti s koloniemi, zde tomuto příměru ale realita z jistého úhlu pohledu odpovídala. A to i z důvodu, že do doby připojení mezi oběma zeměmi prakticky neexistovaly žádné vazby, i kontakt byl jen sporadický v rámci někdejší monarchie – vzájemné vztahy se tak musely budovat od nuly. Z tohoto důvodu možná ani nevyznívá příliš překvapivě jakási odevzdanost českých představitelů vůči nárokům SSSR. Přes všechno, co zde češi vykonali, z politického hlediska se bohužel stále jednalo o zaostalou periferii s marginálním významem, která nám po 1. světové válce „spadla do klína“ spíše náhodou a v té době se rozhodovalo o zachování hranic historických zemí a vypořádání s Němci, čemuž bylo podřízeno téměř vše.

²⁵ *Rusínská národnostní menšina* [cit. 14. 4. 2014]. Dostupné na:

<http://www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/mensiny/rusinska-narodnostni-mensina-16151/>

²⁶ *Pilátová, A. Pod Karpaty svítá*. Praha: Společnost přátel Podkarpatské Rusi, 1993, s. 13

Rusíni i dodnes touží po autonomii a nezávislosti. Je však pravděpodobně ještě velice dlouhá cesta s nejistým výsledkem. Až v roce 2007 byli na dnešní Ukrajině znovu uznáni za odlišnou národnost a jakékoliv snahy narušuje tamní politická situace i fakt, že v průzkumech se k této národnosti hlásí maximálně desítky tisíc jejich příslušníků, většina udává národnost ukrajinskou. Po letech útlaku se tak znovu opakuje problém s určením jejich vlastní identity – a vzhledem k historii, kterou si prošli, se tomu nelze divit.

Zdroje

Zbořil, F. Československá a česká zahraniční politika: minulost a současnost. Praha: Leges, 2010

Macartney, C. A. Hungary and her successors: The treaty of Trianon and its consequences, 1919-1937. Simon Publications, 2001

Pavlíček, V. a kolektiv Ústavní právo a státová práva, II. díl, Ústavní právo České republiky, 1. vydání. Praha: Leges, 2011

Memoirs of Nikita Khrushchev, Volume 3 - Statesman. Pennsylvania: The Pennsylvania state university press, 2007

Malý, K. a kolektiv Dějiny českého a československého práva do roku 1945, 2. vydání. Praha: Leges, 2003

Pejša, R. Autonomie Podkarpatské Rusi v průběhu česko-slovenského sjednocení a československo-maarských vztahů v meziválečném období. In: česko-slovenská historická ročenka. Brno: Academicus, 2009, s. 233-258

Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2012. Dostupné na: http://www.vlada.cz/assets/ppov/rnm/dokumenty/dokumenty-rady/zprava_2012_redukovana_definitivni.pdf

Článek Radana Láška, Obrana Podkarpatské Rusi. Dostupné na: <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad0901/021-029.pdf>

Webové stránky Vlády České republiky, *Rusínská národnostní menšina*. Dostupné na: <http://www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/mensiny/rusinska-narodnostni-mensina-16151/>

Webové stránky *Zakarpattia.net* zabývající se historií Zakarpatské Ukrajiny – Podkarpatské Rusi
Dostupné na: <http://zakarpattia.net/>

Zákon . 102/1922 Sb. z. a n., Trianonská mírová smlouva

Zákon . 508/1921 Sb. z. a n., „Malá“ St. Germainská mírová smlouva

Zákon . 121/1920 Sb. z. a n., kterým se uvozuje ústavní listina československé republiky

Ústavní zákon . 329/1938 Sb. z. a n., o autonomii Podkarpatské Rusi

Zákon . 125/1927 Sb. z. a n., o organizaci politické správy

Nařízení vlády . 356/1920 Sb. z. a n., O změně generálního statutu Podkarpatské Rusi

Text arbitrážního rozhodnutí z Vídně , 2.11.1938

Předpis . 186/1946 Sb. z. a n., Smlouva mezi československou republikou a Svazem sovietských socialistických republik o Zakarpatskej Ukrajině

Zákon . 212/2009 Sb., kterým se zmírují majetkové kvázy obyvatel České republiky za nemovitý majetek, který zanechali na území Podkarpatské Rusi v souvislosti s jejím smluvním postoupením Svazu sovietských socialistických republik

Zákon . 121/2012 Sb., kterým se mění zákon . 212/2009 Sb., kterým se zmírují majetkové kvázy obyvatel České republiky za nemovitý majetek, který zanechali na území Podkarpatské Rusi v souvislosti s jejím smluvním postoupením Svazu sovietských socialistických republik

Zákon . 273/2001 Sb., o právech pěstovníků národnostních menšin a o změně některých zákonů ve znění pozdějších předpisů